

SÖZLÜ KÜLTÜRDEN MODERN EDEBİYATA BİR KÖROĞLU ANLATISI: SİMAVNE KADISI OĞLU ŞEYH BEDREDDİN DESTANI

**Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı: A Köroğlu Narration from
Oral Culture to the Modern Literature**

Hazel Melek AKDİK*

ÖZ

Nâzım Hikmet, 1936 tarihli *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda halk anlatılarının sosyal isyancı imajından hareketle bir halk kahramanı modeli sunmuştur. Eric J. Hobsbawm'ın ortaya koyduğu sosyal isyancılık olgusu, otoritenin baskı ve zulmüne karşı gelerek adalet için savaşan halk kahramanlarının anlatılarını kapsar. Türk halk edebiyatında, Köroğlu, Pir Sultan Abdal ve Dadaloğlu gibi sosyal isyancı rolündeki kahramanların anlatılarıyla Nâzım Hikmet'in Şeyh Bedreddin anlatısı önemli ölçüde örtüşmektedir. Dolayısıyla Nâzım Hikmet'in metniyle Köroğlu anlatıları sözlü geleneğin yazılı edebiyat metnine sirayet etme biçimine örnek olarak birlikte okunabilir. Tarihsel kaynaklarda sıradan bir Celali isyancısı olarak adı geçen Köroğlu, sözlü kültürde halk kahramanı konumuna yükselmiştir. Benzer şekilde tarihî kaynaklarda Osmanlı iktidarına isyan ettiği anlatılan Şeyh Bedreddin, Nâzım Hikmet'in metninde sosyal isyancı rolündeki bir halk kahramanı olarak kurgulanmıştır. Nâzım Hikmet, 1930'lu yılların Türkiye'sinde yeni bir ideoloji sayılan Marksizme geleneksel kültür içinden kaynak oluşturma amacı doğrultusunda toplumcu bir kahraman yaratmıştır. Bu noktada *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda, Eric J. Hobsbawm'ın bir diğer kavram-sallaştırması olan gelenek icadı söz konusudur. Bu incelemede, yaşadığı ortamların ihtiyacı doğrultusunda kahramana dönüşen Köroğlu'na paralel şekilde Şeyh Bedreddin'in de tarihin olumsuzladığı bir karakterden zulme başkaldıran sosyal isyancıya dönüştürüldüğü anlaşılmıştır. Son olarak toplumun gösterdiği ilgi, Nâzım Hikmet'in Şeyh Bedreddin'i ile yeniden üretilen sosyal isyancı imgesinin halk tarafından hâlâ kabul edilip benimsendiğini düşündürmektedir.

Anahtar Kelimeler

Şeyh Bedreddin, Köroğlu, Hobsbawm-sosyal isyancı, sözlü kültür

ABSTRACT

Nazım Hikmet, in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* which was first published in 1936, presents a popular hero model with reference to the image of "social bandit" that takes place in folk narratives. The phenomenon of "social bandit" that Eric Hobsbawm brought forward includes the narratives of popular heroes who rebel against the oppression and cruelty of an authority and fight the injustice. In Turkish folk literature, the narratives of heroes who act as "social bandits" like Köroğlu, Pir Sultan Abdal and Dadaloğlu considerably overlaps with the Nâzım Hikmet's narration on Şeyh Bedreddin. Hence, one could discuss the text which is composed by Nâzım Hikmet and the narrative on Köroğlu in conjunction with one another as an example to the reflection of oral tradition to the written literary text. Köroğlu, who is mentioned as an ordinary Celali rebel in historical sources, reaches the level of a popular hero in oral culture. Correlatively, Şeyh Bedreddin, represented as a rebel against Ottoman power in historical sources, is fictionalized as a popular hero acting as a "social bandit" in Nâzım Hikmet's text. Nâzım Hikmet regenerated a socialist hero within traditional culture with the aim of forming a resource to Marxism, which was assumed as a new ideology in Turkey in 1930's. At this point, invention of tradition, which is another conceptualization of Eric J. Hobsbawm, comes to the fore in *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*. In this article, it comes to light that, collateral with Köroğlu who transformed into a hero in accordance with the needs of the places he lived in, Şeyh Bedreddin also transforms into a social bandit who revolted against tyranny when he was a character negated by history. In conclusion, the interest that is shown by society implies that the "social bandit" image which is regenerated through Nâzım Hikmet's Şeyh Bedreddin is still being acknowledged and embraced by people.

Keywords:

Şeyh Bedreddin, Köroğlu, Hobsbawm-social bandit, oral culture

* Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Doktora öğrencisi, hazel@bilkent.edu.tr

Nâzım Hikmet, 1936 tarihli eseri *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda 15. yüzyılda Osmanlı iktidarını hedef alarak bir isyan başlatan Şeyh Bedrettin olayını toplumsal bir hareket olarak ele alır. Hareketin öncüsü olan Şeyh Bedreddin, Nâzım'ın eserinde toplumcu ve ihtilalci bir halk kahramanı konumundadır. Dolayısıyla halk kahramanı imajı bağlamında metinde sözlü kültürle bir ilişki kurulduğu görülmektedir. Nâzım'ın Şeyh Bedreddin anlatısının, zulme başkaldıran ve adaletin sözcüsü rolünde olan Koroğlu, Pir Sultan Abdal ve Dadaloğlu tipleriyle dikkat çekici şekilde örtüştüğü, özellikle Koroğlu anlatılarıyla paralellik gösterdiği iddia edilebilir. Bu çalışmanın amacı, Eric J. Hobsbawm'ın sosyal isyancılık formülasyonu üzerinden Koroğlu anlatılarıyla bir karşılaştırma yaparak *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'nda sözlü kültürle kurulan ilişkiyi ortaya koymaktır.

Bu tür bir karşılaştırma, sözlü edebiyat metinlerinin yazılı edebiyatla nasıl bir etkileşim içerisinde olduğuna dair fikir verici olabilir. Aynı zamanda metin kavramının yazı merkezli bir bakışla sınırlandırılmayacak kadar geniş bir kavram olduğunu da ifade etmek gerekir. Yeliz Özay, "Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların ve Sanatçıların Konumu Üzerine" başlıklı makalesinde Graham Allen'in *Intertextuality* adlı yapıtında "metin" sözcüğünün kökünün Latince'deki *textere*, *textum* sözcüklerinde bulunduğu ve bu sözcüklerin de "dokumak", "dokuma" anlamına geldiğine değinir. Sözcüğün köken anlamının işaret ettiği üzere metin, sadece yazılı ürünler bağlamında düşünülemeyecek kadar geniş bir göstergeler bütünüdür ve aslında ya-

zıdan çok sözle ilişkilidir (2007: 166). Yine bununla ilgili olarak Mikhail Bakhtin, "Dilbilim, Filoloji ve Beşeri Bilimlerde Metin Sorunu: Bir Felsefi Analiz Deneyi" başlıklı yazısında hem sözlü hem yazılı ürünler olarak ele aldığı metin kavramının, beşeri bilimlerin başlıca verisi olduğunu belirtir ve ister müzik ister resim olsun bütün sanat incelemelerinin temelde metinlerle ilgilendiğinin altını çizer (334-366). Öyleyse her sanat yapıtı bir metin olarak incelenebildiği gibi sözlü ve yazılı edebiyat ürünlerinin kendi içlerinde ya da karşılıklı biçimde kurduğu ilişki de incelenmeye değerdir. Nitekim yazılı bir metin olan *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* ile sözlü kültüre ait Koroğlu anlatılarının karşılaştırılması, halk anlatılarının metindeki konumunun somut olarak gösterilmesine olanak sağlayacaktır.

Nâzım Hikmet'in eserine konu olan Şeyh Bedreddin ve başlattığı isyan üzerine günümüze kadar çeşitli spekülâtif yorumlar yapılmıştır. Araştırmacılar Şeyh Bedreddin'in tarihsel rolü konusunda tam olarak bir fikir birliğine varmış değillerdir. Ahmet Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler yahut Dairenin Dışına Çıkanlar* adlı çalışmasında geniş yer ayırdığı Şeyh Bedreddin olayının bugün hâlâ "çözülemediği bir tarih problemi" olduğunu belirtir (1998: 136). Tarihi belgelerdeki yetersizlik ve yüzeysel anlatımlar Şeyh Bedreddin olayını ve Bedreddin'in tarihsel kimliğini tartışmaya açık kıldığı gibi bu durum, Şeyh Bedreddin'in kimliği üzerinden yapılan ve günümüzde de etkisini sürdüren ideolojik yorumlara zemin oluşturmuştur (Ocak 136).

Aynı çalışmada "Türkiye solu kapsamında Şeyh Bedreddin olayını bir

‘tarihi bozma, tarihi saptırma’ konusu yapan ilk şahsiyet[in] *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı* adlı eseriyle Nâzım Hikmet ol[duğunu]” (140) ifade eden Ocak’ın tarihi bozma veya tarihi saptırmadan kastı, Nâzım’ın siyasal bir isyan hareketi niteliğindeki Bedreddin olayını Marksist ideoloji çerçevesinde yorumlaması ve Bedreddin’i adaleti simgeleyen bir halk kahramanı olarak öne çıkarmasıdır. *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*, bu açıdan özellikle sol kesim üzerinde etkili olmuş, Nâzım’ın eserinden hareketle Şeyh Bedreddin’le ilgili sayısız edebî, tarihsel, monografik yayın yapılmıştır.

Ağırlıklı olarak edebiyat alanında görülen bu üretimlerin roman, şiir ve tiyatro türündeki örneklerine kısaca değinmek gerekirse, romandaki ilk örneği Erol Toy, 1973 tarihli *Azap Ortakları* adlı eseriyle vermiştir. Rus yazar Radi Fiş’in *Ben de Halimce Bedreddinem*(1986) adlı romanı birçok kere basılarak yayımlanmıştır. En son Birol Öztürk’ün 2012 yılında yayımladığı romanı *Anadolu’da Bir Sosyalist: Şeyh Bedreddin*, günümüz edebiyatından bir Şeyh Bedreddin anlatısıdır. Ayrıca Orhan Asena, 1969’da yayımlanan ve tekrar tekrar sahnelenen oyunu *Simavnalı Şeyh Bedreddin*’i, Nâzım’ın anlatısına benzer bir anlayışla kaleme almıştır. Hilmi Yavuz’un, 1975 tarihli *Bedreddin Üzerine Şiirler*’inde de Nâzım’ın metnindeki kahramanlık olgusundan etkilenimlerle kurgulanmış bir Şeyh Bedreddin karakteri görülmektedir. Yaratılan Şeyh Bedreddin imgesi edebiyatın yanında müzik alanında da ilgi görmüş, Ruhi Su, Cem Karaca, Zülfü Livaneli gibi müzisyenler, Nâzım Hikmet’in eserinden belli bölümleri besteleyerek seslendir-

mişlerdir. Nâzım’ın eserinin etkisiyle günümüze kadar gelen bu üretimler, tarihsel hakikatle ilgili tartışmaların önüne geçerek Şeyh Bedreddin’in adaleti temsil eden bir halk kahramanı olarak algılanmasında rol oynamıştır.

Nâzım’ın Bedreddin figürü üzerinden yarattığı halk kahramanı, sosyal isyancı veya toplumsal eşkıya bağlamında ele alınabilir. Hobsbawm’ın *EşkİYalar* kitabındaki tanımına göre sosyal isyancılar “[l]ord ve devlet tarafından suçlu sayılan ama köylü toplumu içerisinde varlığını sürdüren ve köylüler tarafından kahraman, yenilmez, intikam alan, adalet için döğüşen, belki de özgürlüğün lideri olarak görülen ve her durumda saygı duyulan, yardım edilen ve desteklenen kanun kaçağı köylülerdir” (12). Sosyal isyancılığın Anadolu kültüründeki konumuna dikkat çeken Karen Barkey’in “Toplumsal Tipoloji Olarak EşkİYalık” başlıklı makalesinde belirttiğine göre Anadolu coğrafyasında, iktidarların devlet belgelerinde Celaliler olarak adlandırdıkları sosyal isyancı ya da erdemli soyguncu tipleri, hayranlık beslenen kahramanlara dönüşmüştür (1997: 175-189). Bu tanım Türk halk edebiyatı bağlamında düşünülüğünde akla otoriteyle sürekli mücadele eden, baskı ve zulme karşı çıkan Köroğlu, Pir Sultan Abdal ve Dadaloğlu gibi kimlikleri getirir. Örneğin Köroğlu’nun otoriteyle karşı mücadele eden bir isyancı olduğunu belirten Pertev Naili Boratav, *Köroğlu Destanı* adlı kitabında “Köroğlu hükümete karşı isyan etmiş bir haydut olmak itibarıyla tamamen bir Celali tipi arz ediyor” (1931: 99) diyerek onun bu yönüne vurgu yapmaktadır. Köroğlu meselesine dair genel olarak bilgi vermesi açısından Nagihan

Gür'ün, "Sosyal Haydut Düzleminden Halk Kahramanı Statüsüne Bir Yükseliş: Koroğlu ve Sergüzeşti" başlıklı incelemesindeki tespitleri önemlidir. Gür'ün tarihsel kaynaklardaki Koroğlu anlatımıyla sözlü kültürde sosyal isyancılık bağlamında üretilmiş olan Koroğlu rivayetleri arasında yaptığı karşılaştırmaya göre "tarihi düzlemde bir Celali isyancısı, bir eşkiya olarak görülen Koroğlu'nun halk anlatıları düzleminde soyut bir destan kahramanına dönüş[tüğü]" görülmektedir (2008: 49). Koroğlu'na benzer şekilde Şeyh Bedreddin'in tarihsel metinlerdeki anlatımı da iktidarın ötekileştirici bakışını yansıtmaktadır. Ocak'ın aktardığına göre, Osmanlı tarihiyle ilgili ilk araştırmaları yapan Ahmed Cevdet Paşa ve Abdurrahman Şeref gibi tarihçiler, Şeyh Bedreddin'i ve isyanını devletçi bakışla yorumlamışlar, onun "siyasal ihtiraslarının arkasına düşüp devlete isyan eden bir asi olduğu[nu]" ifade etmişlerdir (139). Nitekim Nâzım'ın metninde de bu durum bir problem olarak dile getirilmiştir. Önsöz niteliğindeki giriş kısmında anlatıcı, İlahiyat profesörü Mehemed Şerefeddin'in yazdığı *Simavne Kadısı Oğlu Bedreddin*(1925) isimli risaleden alıntılar yapar. Mehemed Şerefeddin, risalesinde Bedreddin'in malların ortak ve eşit paylaşımı yönündeki söylemiyle "takıyye" yaptığı yorumunda bulunur ve baş müridi Börklüce'den "âdi bir Türk köylüsü" (223) olarak söz eder. Mehemed Şerefeddin'den alıntılıdığı değerlendirilmeye karşılık anlatıcı, "Bu İlahiyat Fakültesi müderrisinin sülüs yazısından, kamyş kaleminden, dividinden ve rıhından Bedreddinimi kurtarmak" (225) gerektiğini söyler ve bir Şeyh Bedreddin hikâyesi anlatmaya baş-

lar. Bu noktada metinde kurgulanan Şeyh Bedreddin'in, sosyal isyancılık açısından sözlü kültürle ve özellikle de Koroğlu'yla ilişkisini göstermesi açısından Hobsbawm'ın sosyal isyancı ya da toplumsal eşkiyanın temel özelliklerini belirlediği dokuz maddelik tasnifine başvurulabilir:

I) İlk olarak erdemli soyguncu, yasadışı mesleğine bir suç işleyerek değil, bir adaletsizliğin kurbanı olarak ya da halkın göreneklerine göre bir suç oluşturmayan, ama otoritelerin suç kabul ettiği bir eylemde bulunmaktan dolayı zulüm görmeye başlar (1997: 43): Nâzım'ın metninde Şeyh Bedreddin, adaletsizliğin doğrudan kurbanı olmasa da, otoritenin halk üzerinde kurduğu baskı ve sömürüye tanıklık ederek isyancı rolünü üstlenir. Ayrıca savunduğu dünya görüşü itibarıyla halk arasında değer görürken iktidar tarafından suçlu bulunmaktadır. Bedreddin'i harekete geçiren halkın zulme uğramasıdır ve bu durum metnin üçüncü bölümünde şöyle betimlenir: "Dağ başlarının kalın sesli sipahileri/ güneşin boynunu vurup/ kanını göle akıttılar/ Kıyıda çıplak ayaklı bir kadın ağlamaktadır/ bir sazan balığı yüzünden/ kaleye zincirlenen balıkçının kadını" (232). Koroğlu'nun macerasının, Anadolu-Azeri rivayetlerinde babasının yöneticiler tarafından haksız yere kör edilerek cezalandırılmasıyla başladığı görülmektedir (aktaran Boratav 104).

II) İkincisi, erdemli soyguncu ya da sosyal isyancı yanlışları düzeltir yani adaletin temsilcisi sayılır (46): Bu doğrultuda Şeyh Bedreddin'in amacı da yanlışları düzeltmek adına egemenlerin baskılarına son vermek ve adil bir toplum düzeni kurmaktır. Metinde, Şeyh Bedreddin, oldukça etkili

bir isyan hareketi başlatıp otoritenin gücünü sarsmış olmasından dolayı bir yere kadar bu amacını gerçekleştirir. Benzer durum Boratav'ın ifadesiyle "adalet gören bir hâkim" (110) olan ve köylülere yardım edip haksızlıklarla mücadeleyle giren Köroğlu için de söz konusudur.

III) Üçüncü olarak, erdemli soyguncu ya da sosyal isyancı, zenginden alıp yoksula verir (46): Nâzım'ın yarattığı Şeyh Bedreddin'i ile yeniden ürettiği sosyal isyancı tipinin, adaletsizliğe son vererek eşitlikçi paylaşımcı bir toplumsal düzen kurma hedefi, yoksulun yanında olma anlamı taşımasından dolayı zenginden alıp yoksula verme olarak yorumlanabilir. Metnin bir bölümünde Şeyh Bedreddin'in yanında yer alan Börklüce'nin köylüleri sömüren ağaları kılıçtan geçirerek mallarını halka paylaştırdıkları anlatılmaktadır (234). Metindeki Şeyh Bedreddin karakteri ile sosyal isyancı figürü Köroğlu arasında zenginden alıp fakire verme konusunda da bir paralellik bulunmaktadır. Boratav, Azeri rivayetinde Köroğlu'nun Çamlıbel etrafında büyük bir şehir kurduğunu ve mahalli idarenin zulmünden kaçan fakir halkı himayesine aldığını belirtir (*Köroğlu Destanı* 110).

IV) Sosyal isyancı ya da soylu eşkıya yalnızca kendini savunmak veya intikam almak için adam öldürür: "Adil öldürmenin tanımı ne olursa olsun, 'soylu eşkıya', en azından böyle davranmanın yollarını arar ve muhtemelen, gerçek toplumsal eşkıya böyle davranır" (50). Sosyal isyancıların şiddete başvurmalarında geçerli bir sebep söz konusu olmalıdır. Bu sebep, kendilerini korumak için bir zorunluluk olabildiği gibi, adaleti sağlamak ya da ezilenlerin intikamını almak adına

savaşmak şeklinde de tezahür edebilir. *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda Bedreddin, destekçileriyle birlikte Şehzade Murat'ın ordusuyla karşı karşıya gelerek savaşır. Bu mücadelede yenilen Bedreddin daha sonra yakalanır ve asılarak idam edilir. Dolayısıyla ezilenlerin intikamını alma amacını gerçekleştirememiş bulunmaktadır. "Adil öldürme" olarak tanımlanıp tanımlanamayacağı tartışılır olmakla birlikte, metinde Bedreddin'in yanında yer alan Börklüce Mustafa'nın Bedreddin'in savunduğu adalet sistemi gereği toprak üzerinde hakları bulunan ağaları ortadan kaldırdığı ifade edilmektedir: "Duyduk ki, cümle derdinden kurtulup/ piri pâk olsun diye,/ on beş yaşında bir civan teni gibi, toprağın eti,/ ağalar topyekün kılıçtan geçirilip/ verilmiş ortaya hünkâr beylerinin zeameti" (234). Benzer şekilde savaşçı yönü ön planda olan Köroğlu'nun, şahın adamları olan düşmanlarını kendisiyle beraber savaşan evliyalar ve erenlerin yardımıyla kırdığından söz edilir (Boratav, *Köroğlu Destanı* 17).

V) Sosyal isyancı ya da soylu eşkıya, eğer ömrü vefa ederse halkına şerefli bir vatandaş olarak geri döner. Aslında, topluluğunu hiçbir zaman fiilen terk etmez: "[Y]asaların ve hükümetin pek girmediği ülkenin geri bölgelerinde, eşkıya korunur ve kendisine serbestlik tanınır" (50). Bu tespitle ilgili olarak *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda Bedreddin'in saygı duyulan mutasavvıf bir âlim olarak yüceltildiğinin anlatılması, onun toplumdaki konumunu da açıklar niteliktedir. Bedreddin idam edildiği için topluluğuna fiilen geri dönemez fakat metinde kendisine bağlı olanların yüzyıllar boyunca düşüncelerini devam

ettirdiğine değinilmektedir. Metnin son bölümünde Bedreddin'in mücadelesini ve düşüncelerini sahiplenen bir köy halkından söz edilmektedir. Köylülerden biri, idam edilmesinin hemen ardından bedeninin üç kişi tarafından gelip alındığını ve gizli bir mezarda saklandığını anlatır. "Bunun böyle olduğundan emin misin?" (264) diye soran anlatıcıya: "Elbette. Bunu bana anamın babası anlattı. Ona da dedesi söylemiş. Onun dedesine de dedesi. Bu böyle gider" (264) diye cevap verir. Köroğlu'nun da halkın belleğinde yaşayan bir kahraman olarak önemli bir yere sahip olduğu bilinmektedir.

VI) Halkı sosyal isyancıya hayranlık duyar, yardım eder ve onu destekler, "[y]erel ölçütlere göre dürüst ve saygıdeğer biri olmasının yanı sıra her yönüyle öykünülen biri olması doğaldır" (53): Sosyal isyancı, halktan gördüğü destekle varlığını sürdürür ve halk üzerinde etkili olur. Nâzım'ın metninde Bedreddin'in köylülerin desteğini kazanarak, başka bir deyişle halkı arkasına alarak isyan hareketi başlatması söz konusudur. Halk ona hayrandır ve koşulsuz bir bağlılıkla mücadelesine katılır: "Biz üç anaydık. Bedreddin çocuğumuz. Ona bir kötülük edecekler diye içimiz titriyordu. Biz üç çocuktuk. Bedreddin babamız. Karanlığın duvarı ardındaki nal sesleri yaklaşır gibi oldukça Bedreddin'e sokuluyorduk" (237). Köroğlu'nun sözlü kültürde adalet temsilcisi olarak yer edinmiş olması halkın onu sahiplendiğini ve desteklediğini göstermektedir.

VII) Topluluğun hiçbir namuslu üyesi ona karşı otoritelerle işbirliğine girmeyeceğine göre, ölümü ihanet yüzündendir (43): *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda Bedreddin'in kaçırılıp esir alınması, kendisine intisap ede-

rek müritleri olan ve sonradan casus oldukları anlaşılan Osmanlı askerlerinin ihaneti sonucu gerçekleşmiştir: "Bayezid Paşa'nın diğer tedbiratı saire ile ormana adamlar bıraktığını, bunların karargâha kadar sokulup Bedreddin'in müridliğine dâhil olduklarını ve bir gece şeyhimizi çadırında uykuda bastırıp kaçırdıklarını duyduk" (255). Köroğlu rivayetlerinde ise kahramanın ihanete uğradığına ilişkin belirli bir anlatı bulunmamakla birlikte, ihanet kavramıyla ilgili olarak mertlik vurgusu dikkat çekmektedir. Boratav'ın belirttiği üzere "Tüfek icat oldu mertlik bozuldu" diyen, yeri geldiğinde düşmanla tek başına harp eden Köroğlu ve kahramanları için mertlik mefhumu oldukça önemlidir (Boratav 109). *Şeyh Bedreddin Destanı*'nda Bedreddin'in ele geçirilmesi ve mücadelesinin yenilgiyle sonuçlanmasına ihanet sebep olmuştur. Köroğlu'nun düşman karşısındaki üstünlüğü, savaşçı yönünün yanı sıra mertliğiyle ilişkilendirilmiştir. Nâzım'ın metninde ise genelde halk anlatılarında mertlikle birlikte gelen yiğitlik kavramına vurgu yapıldığı görülmektedir. Şeyh Bedreddin'in mücadelesine katılan savaşçılardan söz edilirken birçok yerde "Bedreddin yiğitleri" ifadesi kullanılır: Nâzım'ın metninde geçen "Bedreddin yiğitleri şehzade ordusunun karşısına çıktılar" (245) örneğinde olduğu gibi.

VIII) Toplumsal eşkıya ya da sosyal isyancı görünmez ve efsunludur: "Hiç kimse onları ele vermeyeceğinden ve sıradan insanlardan ayırt edilemez durumda olduklarından, tıpkı bir görünmez adam kadar emniyettedirler" (58). Nâzım'ın metninde Şeyh Bedreddin, haksızlığa karşı savaşırken güvenini kazandığını köylülerce sürekli korunmaktadır. Ele geçirilmesi de bu

nedenle zor olmuştur. İdam edildikten sonra da bedeni yine köylüler tarafından korunur, mezarının yerini kimse bilmez, böylece iktidar sahiplerinin ona ulaşması engellenir. Öğretileri de yöneticilerden gizli olarak asırlarca sürdürülür. “görünmezlik” ve “efsunlu olmak” yeri keşfedilemeyen ve bir türlü yakalanamayan Köroğlu için de söz konusudur.

IX) Son olarak sosyal isyancı, adaletin kaynağı olan kralın veya imparatorun değil, yalnızca yerel otoritenin, rahiplerin veya diğer zalimlerin düşmanıdır (43): Şeyh Bedreddin, Nâzım'ın yorumunda belirli bir toplumsal dönüşüm ideali doğrultusunda isyan etmiş ve sadece yerel iktidarları değil, doğrudan devletin başındaki yöneticileri hedef almıştır. Yine buna paralel olarak Köroğlu da, halkın haklarını savunurken baskı uygulayan bütün egemenlere karşıdır ve hepsiyle mücadele etmeye hazırdır.

Açıkça görüldüğü gibi Hobsbawm'ın tasnifi üzerinden *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*'na bakıldığında sosyal isyancılık bağlamında üretilen Köroğlu ile eşdeğer bir halk kahramanı imajıyla karşılaşılmaktadır. Nâzım'ın metnindeki Şeyh Bedreddin ile bir sosyal isyancı olarak sözlü kültürde yaşayan Köroğlu önemli ölçüde benzeşmektedir. Tam bu noktada şunu eklemek gerekir ki Köroğlu'nun halk anlatılarındaki konumu sosyal isyancılıkla sınırlı olmamakla birlikte farklı tiplerde Köroğlu anlatıları da bulunmaktadır. Öcal Oğuz'un “Halk Şiirine Yansıyan Osmanlı İmajının Anlatım Ortamı Çözümlemesi” başlıklı makalesinde dikkat çektiği üzere baskı ve zulme başkaldırının sembolü olarak öne çıkarılan Köroğlu'nun “pa-

dişahım, hünkârım, efendim” diyerek Osmanlı padişahının adına yaptığı savaşları dile getirdiği şiirleri de bulunmaktadır (2000: 97-106). Aynı şekilde, Köroğlu gibi halk anlatılarının diğer isyancı figürleri olarak yansıtılan Pir Sultan Abdal ve Dadaloğlu'nun yer aldığı, herhangi bir protesto iddiası taşımayan hatta bazen düzeni ve otoriteyi olumlar yönünde itaatkâr söylemler üreten metinlerle de karşılaşmak mümkündür. Öcal Oğuz'un vurguladığı üzere folklor metinlerinde “değişmez metin ve değişmez anlatım ortamı yoktur”(106) ve her metni kendisini meydana getiren koşullar ve ihtiyaçlar çerçevesinde yorumlamak gerekir. Örneklerden yola çıkarak Osmanlı devri halk şiiri örneklerinin yüzyıl başından itibaren, oluşturulan veya benimsenen ideolojilerin düşünsel alt yapısının birer hammadde gibi anlaşıldığını ifade eden Oğuz, halk bilimi metinlerinin ulusal, sınıfsal, dinsel veya başka bir grupsal kimlik oluşturma yolunda işlevselleştirildiğini belirtmektedir (99). Dolayısıyla Pir Sultan Abdal, Dadaloğlu ve Köroğlu gibi isimler, birer tarihsel kişilik gibi konumlandırılmış, sınıfsal kimlik oluşturma işleviyle özellikle toplumcu gerçekçi edebiyatın idealize ettiği sosyal isyancı imajının temsilcisi hâline gelmişlerdir.

Benzer bir yaklaşımla, Şeyh Bedreddin'in kimliği çevresinde gelişen halk kahramanı algısında da Marksist anlamda bir sınıfsal kimlik oluşturma amacının söz konusu olduğu görülmektedir. Gökhan Tunç'un “Nâzım Hikmet ve Geleneğin İcadı” başlıklı yazısında Hobsbawm'ın “icat edilmiş gelenek” kavramsallaştırmasına başvurarak ortaya koyduğu üzere metinde, Marksizm bağlamında bir gelenek icadı bulunmaktadır. Tunç, ya-

zısında, “Nâzım Hikmet’in, tarihî bir figür olan Şeyh Bedreddin’i Marksist olarak konumlandırarak, toplum için yeni bir düşünce olan Marksizmin, geleneksel kültürün içinde var olduğunu göster[diği]” (2006: 273-276) sonucuna ulaşır. Böylece Nâzım, 1930’lu yılların Türkiye’si için hemen hemen yeni bir düşünce sistemi olan Marksizme, geleneksel kültür içinden yerli bir köken oluşturmuştur. Gelenek icadı açısından değerlendirildiğinde, metinde sözlü kültürle kurulan ilişki Marksist ideolojiyi meşrulaştırıcı bir işleve sahiptir.

Bugün Şeyh Bedreddin’in tarihsel durumuyla ilgili sürdürülen tartışmalar, metnin sunduğu kahraman figürünün gölgesinde kalmış gibidir. Edebiyat, müzik ve tiyatro alanında üretilen ve dolaşıma giren eserlerle Nâzım’ın metnindeki sosyal isyancı imajının sürdürüldüğü ve böylece toplumsal adaleti temsil eden bir Şeyh Bedreddin mitinin oluştuğu söylenebilir.

Şeyh Bedreddin üzerine yazılan eserlerle sınırlamaksızın bakıldığında, *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı*, toplumsal eşkıyalık ya da sosyal isyancılık izleğinin modern edebiyata aktarılmasına ilk örnektir. Nâzım’ın Şeyh Bedreddin’i bu yönüyle, özellikle toplumcu gerçekçi yazarların eserlerinde sıkça görülen toplumsal eşkıya rolündeki halk kahramanlarının modern edebiyattaki proto-tipi sayılabilir. Bu eserlere ana metin, Nâzım’ın metnine alt metin olarak yaklaşıp aralarındaki metinlerarası ilişkiyi çözümlemek, sözlü kültür kahramanının yeni yazılı kültür metinleri aracılığıyla tekrar tekrar üretimini tartışmak için ilgi çekici bir olabilir.

Sonuç olarak, koşullar ve ihti-

yaçlar çerçevesinde kahramana dönüşen Köroğlu’na paralel şekilde Şeyh Bedreddin’in de Nâzım’ın anlatımıyla, tarihin olumsuzladığı bir karakterden zulme başkaldıran sosyal isyancıya dönüştüğü anlaşılmıştır. Ayrıca toplumun gösterdiği ilgi, Nâzım Hikmet’in Şeyh Bedreddin’i ile yeniden üretilen sosyal isyancı imgesinin halk tarafından hâlâ kabul edilip benimsendiğini düşündürmektedir.

KAYNAKLAR

- Bakhtin, Mikhail. “Dilbilim, Filoloji ve Beşeri Bilimlerde Metin Sorunu: Bir Felsefi Analiz-Deneyi”. *Karnavaldan Romana*. Çev. Cem Soydemir. Der. Sibel Irzık. İstanbul Ayrıntı Yayınları, 2001. 334-366.
- Barkey, Karen. “Ek: Toplumsal Tipoloji Olarak Eşkıyalık”. *Eşkıyalar*. Çev. Orhan Akalın ve Necdet Hasgöl. İstanbul: Avesta Yayınları, 1997. 175-189.
- Boratav, Pertev Naili. *Köroğlu Destanı*. İstanbul: Evkaf Matbaası, 1931.
- Gür, Nagihan. “Sosyal Haydut Düzleminden Halk Kahramanı Statüsüne Bir Yükseliş: Köroğlu ve Sergüzeşti”. *Millî Folklor 79* (Güz 2008): 45-49.
- Hobsbawm, Eric. *Eşkıyalar*. Çev. Orhan Akalın ve Necdet Hasgöl. İstanbul: Avesta Yayınları, 1997.
- Nâzım Hikmet. “Simavne Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin Destanı”. *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008. 223-273.
- Ocak, Ahmet Yaşar. *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler yahut Dairenin Dışına Çıkanlar (15.-17. Yüzyıllar)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.
- Oğuz, M. Öcal. “Halk Şiirine Yansıyan Osmanlı İmajının Anlatım Ortamı Çözümlemesi”. *Türk Dünyası Halk Biliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000. 97-106.
- Özay, Yeliz. “Metinlerarası İlişkilerde Sözlü Yapıtların ve Sanatçıların Konumu Üzerine”. *Millî Folklor 75* (Güz 2007): 164-173.
- Tunç, Gökhan. “Nâzım Hikmet ve Geleneğin İcadı”. *Hece 121* (2006): 273-276.